

BISKUPIA TROSKA ŚW. AUGUSTYNA O WYCHOWANIE I WYKSZTAŁCENIE KAPŁANÓW

Ks. Augustyn Eckmann

Jan Paweł II w liście apostolskim *Augustinum Hipponensem* zalicza św. Augustyna do najwybitniejszych pasterzy Kościoła¹. Duszpasterska działalność św. Augustyna obejmowała trzy poszerzające się koncentrycznie kręgi: Kościół lokalny w Hipponie, Kościół afrykański i Kościół powszechny². Posługiwanie duszpasterskie w diecezji hipponeńskiej obejmowało przede wszystkim nauczanie i sprawowanie sakramentów, rozstrzyganie sporów ważniejszych diecezjan, ale także zajęcia pozornie świeckie, jak np. troskę o ubogich.

Żrenicą biskupiego oka było „seminarium duchowne”, zwane przez niego *monasterium clericorum*³. W tym zwięzłym studium pragnę wskazać na istotne punkty wychowania i wykształcenia kapłanów, zwłaszcza na wykorzystanie autorów klasycznych w formacji i edukacji przyszłych duchownych. Głównymi źródłami są dwa kazania św. Augu-

¹ JAN PAWEŁ II, List apostolski *Augustinum Hipponensem* 3 (*Vox Patrum* 8[14] [1988] 9).

² Por. A. ECKMANN, „Św. Augustyn – duszpasterz”, *Vox Patrum* 7(12-13) (1987) 137-153; 8 (14) (1988) 307-313.

³ *Sermo* 355, 2 ([NBA 34] 240): „Et volui habere in domo ista episcopi monasterium clericorum”.

styna⁴, Posydiusza *Żywot św. Augustyna*⁵ oraz inne dzieła i listy biskupa Hippony, w których na marginesie porusza zagadnienie wychowania i wykształcenia kandydatów do kapłaństwa.

1. WYCHOWANIE KAPŁANÓW

Św. Augustyn kandydatów do stanu duchownego wybierał z wiernych słuchaczy, którym w swych mowach tłumaczył obowiązki kapłańskie i w ten sposób budził w nich powołanie do służby w kapłaństwie⁶. „Klasztor dla kleryków” przygotowywał jego członków do przyszłych obowiązków duszpasterskich. Augustyńskiemu „seminarium” przyświecało dobro wiernych i dobro Kościoła. Zwracając się do diecezjan, mówił o „seminarium”: „Z wami tu żyjemy i dla was tu żyjemy”⁷.

Kandydat ubiegający się o przyjęcie do „seminarium” musiał wyzbyć się własności prywatnej. Nawet ubranie było własnością wspólną, a podarunki były zabronione. W jednym z kazań tak mówił: „Kto by zechciał mieć coś własnego i żyć z własności i przeciwstawiać się moim zaleceniom – nie dość jest, że powiem – nie pozostanie ze mną, ale i nie będzie klerikiem”⁸. Wszyscy podlegali regulaminowi, według którego wspólnie odmawiano modlitwy, przyjmowano posiłek, a o ustalonej godzinie obowiązy-

⁴ *Sermones* 355 i 356 ([NBA 34] 244-276).

⁵ *Vita Sancti Augustini Hipponensis Episcopi Auctore Possidio Calamensi Episcopo*, PL 32, 33-66; przekłady: POSSYDIUSZ, *Żywot św. Augustyna* (tłum. J. UJDA) (POK XI; Poznań 1930) XXXV- XCV; POSSYDIUSZ z KALAMY, *Żywot św. Augustyna* (wstęp, przekł. i oprac. P. Nehring) Kraków 2002.

⁶ *Sermo* 104, 3, 4 ([NBA 30/2] 270, 672).

⁷ *Sermo* 355, 1 ([NBA 34] 244): „*Vobiscum hic vivimus, et propter vos vivimus*”.

⁸ *Sermo* 356, 14 ([NBA 34] 272): „*Qui habere voluerit aliquid proprium et de proprio vivere, et contra ista nostra praecepta facere, parum est ut dicam, non mecum manebit, sed clericus non erit*” (przekład J. Jaworski) (PSP 12) 212.

wało pójście na spoczynek. W wychowaniu przyświecał Augustynowi podwójny cel: odwrócenie od zła i skierowanie ku dobru. Biskup chciał wyrobić w klerykach ducha odosobnienia (*solitudo*) i umiłowania samotności dla zdobycia cnót, przede wszystkim cnoty miłości⁹.

Jak wysoko cenił cnotę posłuszeństwa, świadczy jego stwierdzenie, że jedna modlitwa człowieka posłusznego zostanie prędzej wysłuchana niż dziesięć tysięcy modlitw człowieka pysznego i zatwardziałego¹⁰. Posłuszeństwo uważał w pewnym stopniu za matkę wszystkich innych cnót¹¹. Jest ono bowiem początkiem sprawiedliwości, nakazem roztropności i wymaga pokory, a tę stawiał Augustyn na pierwszym miejscu i wymagał jej od kandydatów do stanu duchownego¹². Był też przeciwny wszelkim obmowom. Aby nie obmawiano bliźnich podczas posiłku, kazał w refektarzu umieścić napis: „Kto lubi podgryzać słowami życie nieobecnych, niech wie, że nie jest godny tego stołu”¹³.

Modlitwa w augustyńskim seminarium zajmowała naczelne miejsce, lecz oprócz praktyk religijnych biskup podkreślał potrzebę pracy fizycznej¹⁴ i studium. Jedyne zajęcia duszpasterskie¹⁵, a zwłaszcza sprawowanie sakra-

⁹ *Enarratio in Psalmum* 103, 1, 9 -14 ([NBA 27] 650-666; [PSP 41] 11-19).

¹⁰ *De opere monachorum* 17, 20 ([NBA 7/2] 562): „Citius enim exauditur una obedientis oratio, quam decem milia contemptoris”.

¹¹ *De bono coniugali* 24, 32 ([NBA 7/1] 58, 60) (przekł. W. EBOROWICZ, w: *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie* [red. A. ECKMANN] [Lublin 2003] 114 -115).

¹² Zob. A. ECKMANN, „Nauka świętego Augustyna o pokorze jako podstawie ascezy chrześcijańskiej”, *Wczesnochrześcijańska asceza. Zagadnienia wybrane* (red. F. DRĄCZKOWSKI – J. PAŁUCKI) (Lublin 1993) 83-97.

¹³ POSSIDIUS, *Vita* 22 (PL 32, 52): „Quisquis amat dictis absentum (sic !) rodere vitam. Hanc mensam indignam noverit esse sii”.

¹⁴ *De opere monachorum* 29, 37 ([NBA 7/2] 592-596); *Epistola* 48, 2 ([NBA 21] 404): „Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiae praeponatis”.

¹⁵ *De opere monachorum* 4, 5 ([NBA 7/2] 530).

mentów świętych, uwalniały od obowiązków pracy fizycznej i dawały według niego prawo utrzymania z ołtarza.

2. WYKSZTAŁCENIE KAPŁANÓW

Z wychowaniem kapłanów jest ściśle związane ich wykształcenie, bo prawda Boga zamieszkuje czyste serca. Jak zdrowe oko cielesne lepiej rozróżnia barwy, tak czyste życie i czyste obyczaje uzdolniają człowieka do lepszego poznania Boga¹⁶. Prawdzie potrzebna jest czystość serca¹⁷.

Ponieważ Augustyn sam przeszedł trzy stopnie klasycznego wykształcenia, stąd sztuki klasyczne w wychowaniu i wykształceniu młodzieży, także duchownej, uważał za nieodzowne. Zalecenia o spożytkowaniu autorów klasycznych wyraził głównie w trzech dziełach: *De ordine*¹⁸, *Epistola ad Dioscorum*¹⁹ i *De doctrina Christiana*²⁰.

W swym dialogu *De ordine* pragnął ukierunkować młodych ludzi ku studiom mądrości celem doprowadzenia ich do boskiej kontemplacji. Wyróżnia wśród nich dwie kategorie: jedni idą do Boga prostą drogą autorytetu, drudzy zaś wolą posługiwać się własnym rozumem. Pierwsi, zadowolając się samym autorytetem, potrzebują tylko uległego ducha i czystego serca, drudzy muszą podjąć uciążliwe badania i zdobyć się na ciężki wysiłek. Dla ludzi prostych skuteczniejszy jest autorytet ludzi stojących na wyższym poziomie, rozum natomiast bardziej odpowiada

¹⁶ *De moribus Ecclesiae Catholicae et de moribus Manichaeorum* 31, 66-67 ([NBA 13/1] 96-98) (Św. AUGUSTYN, *Pisma monastyczne* [przeł. P. NEHRING] [Źródła monastyczne 27] 176-177; *De doctrina Christiana* 1, 12, *Patres Ecclesiae* (Warszawa 1989) I, 21; por. POSSIDIUS, *Vita* 19.

¹⁷ *De doctrina Christiana* 1, 10, *Patres Ecclesiae* (Warszawa 1989) I, 18; A. ECKMANN, „Poszukiwanie i widzenie Boga w życiu i nauczaniu Świętego Augustyna”, *Verbum Vitae* 16 (2009) 211-228.

¹⁸ *De ordine* ([NBA 3] 248-358).

¹⁹ *Epistola* 118 ([NBA 21] 1128-1176).

²⁰ *De doctrina Christiana* (NBA 8).

ludziom uczonym. Chronologicznie autorytet wyprzedza rozum, logicznie zaś rozum jest na pierwszym miejscu²¹. Augustyn zaleca młodym i inteligentnym ludziom pilne doskonalenie się w naukach i sztukach wyzwolonych, tj. w gramatyce, muzyce, poezji²², historii²³, retoryce²⁴, astronomii, dialektyce, geometrii i filozofii²⁵, ponieważ one, pomagając poznać i zrozumieć rzeczywistość, prowadzą do Boga. Poznanie i kontemplacja Boga, do których dochodzi się poprzez studia, są niemożliwe, a przynajmniej trudne dla ignorantów i ludzi powierzchownych. Chcącym więc osiąść mądrość, zaleca korzystanie od młodości z nauk wyzwolonych, i to z największą wnikliwością umysłu, zapalem i nieustępliwością. W ten sposób oświecą swą wiarę światłem rozumu i wzmocnią prawdy religii odkryciami nauki²⁶.

Z tej związanej prezentacji dialogu *De ordine* wynika, że Augustyn – katechumen w chwili, gdy pod koniec 386 r. pisał to dzieło, promieniował w pełni duchem klasycznym. Podobnych wskazówek udzielał czternaście lat później jako biskup Hippony młodemu absolwentowi retoryki w Kartaginie Dioskorowi, który gorliwie studiował traktaty Cyserona, lecz nie wszystko rozumiał. O wyjaśnienie swych wątpliwości prosił prawdopodobnie wielu ówczesnych mistrzów filozofii w Kartaginie, ale ich odpowiedzi go nie zadowolily. Napisał wobec tego list do swego dawnego profesora retoryki, a w tym czasie biskupa Hippony,

²¹ *De ordine* II 9, 26.

²² Por. A. ECKMANN, „Moc poezji w ujęciu św. Augustyna”, *Vox Patrum* 8(15) (1988) 811-816.

²³ Por. A. ECKMANN, „Historia w świetle pism św. Augustyna”, *Studia nad kulturą antyczną* (red. J. ROSTROPOWICZ) (Opole 1997) 113-120.

²⁴ Zob. A. ECKMANN, „Sztuka wymowy w teorii i praktyce św. Augustyna”, *Słowo Boga i drogi człowieka* (red. Z. MACHNIKOWSKI) (Tczew – Pelplin 1998) 155-174.

²⁵ Zob. A. ECKMANN, „Filozofia w życiu i twórczości św. Augustyna”, *Gaudium in litteris*. Księga Jubileuszowa Księdza Arcybiskupa Profesora Stanisława Wielgusa (red S. JANECZEK – W. BAJOR – M.M. MACIOLEK) (Lublin 2009) 721-740.

²⁶ *De ordine* II 16, 44.

prosząc go o rychłą odpowiedź²⁷. Augustyn odpowiedział dokładnie na wszystkie wątpliwości Dioskora, które wywołała w nim lektura dzieł *De natura deorum* i *De finibus bonorum et malorum* Cycerona. Korzystając zaś ze sposobności, omówił również filozofię grecką, poczynawszy od Anaksymenesa, aż do Plotyna, przeciwstawiając wiedzę ludzką Bożemu Objawieniu. Wskazał także na sprzeczności i błędy różnych poglądów filozoficznych i ubolewał, że wybitny umysł jego korespondenta pogrąża się w trudnościach i nie może się odnaleźć. Uważał jednak, że trzeba poznać autorów klasycznych, aby lepiej móc zwalczać ich błędy²⁸.

Uczony biskup był przekonany, że dla zapewnienia zwycięstwa prawdzie nie wystarczy ani autorytet polityczny, ani powaga religijna, ale potrzebna jest łaska Boża i ludzie uczeni, którzy oddają swój rozum na usługi wiary. Chrystus bowiem umocnił swój Kościół nie tylko autorytetem stolic biskupich, lecz także przez nielicznych uczonych i rzeczywiście duchowych mężów (*per pauciores pie doctos et vere spiritalis viros*)²⁹, walczących w obronie bezpieczeństwa słabych bronią potężnego rozumu. Rozum był terminem, którego często używał Augustyn, kiedy stawał w obronie Kościoła. Doceniał on wielką wartość argumentów intelektualnych, gdyż przemawiały one do pogan. Zdaniem biskupa Hippony chrześcijaństwo jest religią umysłu i serca, troszczy się zarówno o kształtowanie świętych, jak i mędrców. Wiedza jest zawarta przede wszystkim w książkach, które młodzi ludzie, zwłaszcza kandydaci do stanu duchownego, powinni studiować, by wzbogacić swoją myśl, wyostrzyć bystrość sądu i obudzić smak naukowy, co posiada pierwszorzędną znaczenie przy studium Pisma Świętego³⁰.

²⁷ *Epistola* 117 ([NBA 21] 1124, 1126).

²⁸ *Epistola* 118, 2, 12; zob. A. ECKMANN, *Dialog świętego Augustyna ze światem pogańskim w świetle jego korespondencji* (Lublin 1987) 48-57, 73-120.

²⁹ *Epistola* 118, 5, 32 ([NBA 21] 1172).

³⁰ J. PASTUSZKA, „Św. Augustyn jako wychowawca duchowieństwa”, *AK* 16(26) (1930) 147.

Studium Pisma Świętego, jego interpretacji i wymowie kościelnej poświęcił Augustyn dzieło *De doctrina Christiana*³¹. Dzieło to złożone z czterech ksiąg, pisał biskup Hippony na przestrzeni 30 lat. Dwie pierwsze księgi i połowę trzeciej napisał wkrótce po swojej konsekracji na biskupa, drugą zaś połowę trzeciej i księgę czwartą datuje na lata 426-427. Czas nie miał jednak wpływu na zróżnicowanie jego nauki o spożytkowaniu przez studentów autorów klasycznych, bo tak samo myślał cztery lata przed śmiercią, jak i w pierwszym roku swego biskupstwa.

Dostrzegając, że zgłębiający księgi Pisma Świętego, w tym również młodzież duchowna, napotyka wiele trudności i tajemnic i do ich zrozumienia – ze względu na rozbieżności tłumaczeń – potrzebna jest znajomość języków biblijnych: hebrajskiego i greckiego³². Nie należy się obawiać filozofów, zwłaszcza platoników, lecz – naśladowując naród żydowski, który wychodząc z Egiptu, zabrał na swój użytek od nieprzyjaciół złote i srebrne naczynia – trzeba sobie przyswoić wiele prawd, niezależnie od tego, skąd one pochodzą. Prawdy bowiem odkryte przez pogan również stanowią święte dobro Boga, który dał im iszkierkę swej inteligencji, aby mogli tego dokonać. Chrześcijanin ma prawo wzbogacać swą naukę sztukami wyzwołonymi i wykorzystywać je do głoszenia Ewangelii³³. Tak już czynili apologety i późniejsi ojcowie Kościoła, wykorzystując sztukę i myśl starożytną do oddawania czci Jedynemu Bogu³⁴. Nie należy jednak przyjmować wszystkiego, ale trzeba dokonać wyboru, odrzucając to wszystko, co dotyczy zabobonu i tchnie niemoralnością, jak kult demonów, księgi wieszczów, wróżbitów, magiczne zaklęcia, astrologia, sztuki teatralne³⁵ i dzieła rozpust-

³¹ Por. Św. AUGUSTYN, *O nauce chrześcijańskiej* (tłum., wstęp i oprac. S. SULOWSKI) (PSP 22; Warszawa 1979).

³² *De doctrina Christiana* II 11, 16.

³³ *De doctrina Christiana* II 40, 60.

³⁴ *De doctrina Christiana* II 40, 61.

³⁵ Zob. A. ECKMANN, „Problem estetyczny i moralny teatru w piśmach św. Augustyna”, *ROCZNIKI KULTUROZNAWCZE* 1 (2010) 135-146.

ne³⁶. Kandydaci do kapłaństwa winni również studiować te nauki, które wywodzą się z rozumu i wskutek swego pochodzenia są wspólnym dziedzictwem wszystkich umysłów³⁷. Studium bowiem sztuk i literatury wzbogaca myśl, wydelikaca smak naukowy, wyostża sąd i przygotowuje w ten sposób do zrozumienia i rozkoszowania się w Piśmie Świętym. tym, co jest piękne i wielkie. Augustyn podziwiał u autorów klasycznych delikatność idei, ścisłość rozumowania, wspaniałość obrazów i wzniosłość wymowy, ale coś jeszcze lepszego odnalazł w Piśmie Świętym³⁸. W Księdze Rodzaju podziwia malownicze opisy, w psalmach – harmonijną muzykę, u proroków – wzruszającą poezję. Wielki biskup Hippony jest przekonany, że religia chrześcijańska może stanowić o wiele lepsze natchnienie dla myślicieli i artystów i stać się również źródłem powstania wielu pięknych dzieł. Powołuje się przy tym na św. Cypriana i św. Ambrożego, których sławi jako dobrych mówców i nauczycieli wiary. Stwierdza bowiem, że lektura tekstów natchnionych, przygotowana przez studium autorów pogańskich, uczyniła z nich mistrzów słowa i stylu³⁹. Augustyn nauczał więc swoich kandydatów do kapłaństwa tego, co sam przestudiował i przeżył: przedstawiał im fragmenty dzieł św. Cypriana i św. Ambrożego⁴⁰, podawał własne prace, w których rozum potrafił łączyć z wiarą, rzeczy doczesne z wiecznymi, a wiedzę ludzką z mądrością Bożą, cechy zaś klasyczne umiejętnie osadzać w doktrynie chrześcijańskiej.

Pierwszą księgę *De doctrina Christiana* poświęcił biskup Hippony studium teologii dogmatycznej i moralnej. Przedmiotem teologii dogmatycznej jest Bóg trójosobowo, do którego prowadzi Jezus Chrystus poprzez tajemnice

³⁶ *De doctrina Christiana* II 20, 30; II 21, 32; II 24, 37.

³⁷ *De doctrina Christiana* II 18, 28.

³⁸ *De doctrina Christiana* IV 7, 13; IV 7, 16; IV 7, 20-21.

³⁹ *De doctrina Christiana* IV 21, 45-22, 51.

⁴⁰ Zob. A. ECKMANN, „Św. Ambroży jako duchowy mistrz św. Augustyna”, *Vox Patrum* 18(34-35) (1988) 195-198.

odkupienia i uświęcenia⁴¹. Z wyjaśnianiem prawd wiary łączy św. Augustyn studium teologii moralnej. Moralność chrześcijańska polega na miłości. „W naszej miłości pojawiają się cztery rodzaje przedmiotów: pierwszy znajduje się ponad nami, drugim jesteśmy my sami, trzeci stanowi to, co jest obok nas, a czwarty poniżej nas”⁴². Jedyne Bóg jest wystarczającym i doskonałym przedmiotem naszej miłości. Pozostałe przedmioty możemy kochać jedynie częściowo. Kto ma miłość w sercu, łatwiej zrozumie tajemnice wiary⁴³, będzie też dobrym przekazicielem wiary, bo jego życie będzie znaczyło więcej niż podniosłość przepowiadania, a ze swojego sposobu życia uczyni swego rodzaju kazanie (*eius quasi copia dicendi forma vivendi*)⁴⁴. Biskup ma świadomość, że ostateczny plon zależy od Boga, stąd jego gorąca prośba, by kaznodzieja najpierw był człowiekiem modlitwy, a potem tym, który naucza: *sit orator antequam dictator*⁴⁵.

Wielkie wymagania stawia też katechecie, który winien pragnąć, by „katechumen słuchając – wierzył, wierząc – miał nadzieję, a mając nadzieję – miłował” (*audiendo credat, credendo speret, sperando amet*)⁴⁶. Katecheta nie powinien być ani zamknięty w sobie, ani zbyt lękliwy, nie powinien ujawniać zdudzenia prostymi sprawami, ani skarżyć się na braki uczniów, lecz ma promieniować radością nauczania, wszystkich taktować jednakową miłością, w pracy katechetycznej angażować się na poziomie

⁴¹ *De doctrina Christiana* I, 6-19; por. A ECKMANN, *Symbol Apostolski w Pismach Świętego Augustyna* (Lublin 1999).

⁴² *De doctrina Christiana* I, 23, 22, *Patres Ecclesiae* (Warszawa 1989) I, 29.

⁴³ *De doctrina Christiana* I, 40, 44.

⁴⁴ *De doctrina Christiana* IV, 29, 61, *Patres Ecclesiae* (Warszawa 1989) I, 258.

⁴⁵ *De doctrina Christiana* IV, 15, 32, *Patres Ecclesiae* (Warszawa 1989) I, 216.

⁴⁶ *De catechizandis rudibus* 4, 8 ([NBA 7/2] 194).

poznawczym, emocjonalnym i wychodzić naprzeciw potrzebom wychowanków⁴⁷.

Z analizowanych miejsc biskupiej troski św. Augustyna o wychowanie i wykształcenie kapłanów wynika, że przyszli kapłani winni chcieć dobra wiernych i Kościoła. W *monasterium clericorum* wspólna modlitwa zajmowała naczelne miejsce wśród praktyk religijnych. Wspólnie też spożywano posiłki i o stałej godzinie udawano się na spoczynek. Kandydat ubiegający się o przyjęcie do biskupiego „seminarium” zobowiązywał się do dobrowolnego ubóstwa. Biskup wychowywał kleryków do umiłowania samotności, zdobywania cnót, zwłaszcza cnoty miłości, posłuszeństwa, sprawiedliwości, roztropności i nade wszystko pokory. Obowiązywała też praca fizyczna i studium. Zalecenia o spożytkowaniu autorów klasycznych wyraził głównie w trzech dziełach: *De ordine*, *Epistola ad Dioscorum* i w *De doctrina Christiana*, w których wyjaśnił, że autorzy klasyczni przygotowują kleryków do studium teologii i Pisma Świętego.

PODSUMOWANIE

Na końcu listu *Augustinum Hipponensem* papież Jan Paweł II wskazuje na aktualność augustyńskiego przesłania, zwracając uwagę na różne kategorie osób: szukających prawdy, teologów, myślicieli, ludzi nauki, rządzących i młodych, oraz konkluduje: „Przypomniałem nawrócenie świętego Augustyna i przedstawiłem ogólnie doktrynę tego wielkiego męża, którego synami i uczniami czujemy się w jakiś sposób wszyscy, zarówno w Kościele, jak i na całym Zachodzie. Wyrażam na nowo z głębi serca życzenie, aby jego doktryna była studiowana i szeroko rozpowszechniana, a pasterska gorliwość stała się wzorem do naśladowania, dzięki czemu nauka tak wielkiego uczo-

⁴⁷ A. ECKMANN, „Osobowość dobrego katechety w ujęciu św. Augustyna”, *Vox Patrum* 10(18) (1990) 113-119.

nego i pasterza będzie kwitnąć i rozwijać się w Kościele i w świecie dla pożytku wiary i kultury”⁴⁸.

Przesłanie św. Augustyna przekracza zdecydowanie obszar afrykański, w którym on żył. Augustyńska szkoła wydała wielu prezbiterów i około dziesięciu biskupów⁴⁹. Biograf św. Augustyna, podsumowując niejako życie swego mistrza, stwierdza, iż zostawił on dostateczną liczbę duchowieństwa (*clerum sufficientissimum*), pełne klasztory męskie i żeńskie (*monasteria virorum ac feminarum ... plena*) oraz bogate biblioteki (*una cum bibliothecis*) z dziełami własnymi, jak i innych pisarzy⁵⁰. Dzisiejsze seminarium duchowne, chociaż różni się ustrojem od dawnego augustyńskiego *monasterium clericorum*, jednak żyje tymi samymi ideałami i służy tym samym celom. Życie zamknięte, poświęcone wychowaniu i kształceniu kleryków do przyszłej duszpasterskiej pracy pod kierunkiem biskupa i przełożonych, to główne idee i praktyka wywodząca się od św. Augustyna.

Summary

Future priests should want the good of the faithful and of the Church. In the “*monasterium clericorum*”, common prayer was deemed the superior religious practice. Also meals were eaten together and the seminarians went to bed at the same time. Applying to the Episcopal seminary, a candidate committed himself to voluntary poverty. The bishop taught clerical students to love loneliness and to become virtuous – especially to have the virtues of love, obedience, justice, prudence, and first of all, humility. Manual work and studying were also obligatory. The bishop formulated his recommendations on the reading of clas-

⁴⁸ *Augustinum Hipponensem* 5, *Vox Patrum* 8(14) (1988) 45; A. ECKMANN, „Święty Augustyn dziś”, *Vox Patrum* 21(40-41) (2001) 315.

⁴⁹ POSSIDIUS, *Vita Augustini* 11 (PL 32, 42); POSSYDIUSZ z KALAMY, *Żywot św. Augustyna*, 70-71.

⁵⁰ POSSIDIUS, *Vita Augustini* 31 (PL 32, 64); POSSYDIUSZ z KALAMY, *Żywot św. Augustyna*, 128.

sical authors in three works: “*De ordine*”, “*Epistola ad Dioscorum*” and “*De doctrina Christiana*”. Reading classical authors prepares seminarians for the study of Holy Scriptures and works by Christian writers.

Keywords: monasterium clericorum, bishop, education of priests, Episcopal seminary, virtues

Ks. Augustyn Eckmann
ul. Obrońców Pokoju 9/3A
20-030 Lublin

KS. AUGUSTYN ECKMANN, prof. Zw. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, profesor nauk humanistycznych, dr hab. nauk teologicznych, filolog klasyczny, biblista, patrolog, kierownik Katedry Literatury Wczesnochrześcijańskiej w Instytucie Filologii Klasycznej KUL, autor około dwustu pięćdziesięciu publikacji naukowych i popularnonaukowych, wśród nich: *Obraz Boga w Psalterzu* (redaktor i współautor; RW KUL, Lublin 1982), *Dialog świętego Augustyna ze światem pogańskim* (RW KUL; Lublin 1987), *Symbol apostołski w pismach świętego Augustyna* (TN KUL; Lublin 1999), *Przebóstwienie człowieka w pismach wczesnochrześcijańskich* (TN KUL; Lublin 2003), *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie. Przekład i komentarz* (red. i współautor; TN KUL; Lublin 2003). Główne kierunki zainteresowań: Pismo Święte, starożytna literatura pogańska i chrześcijańska, historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu.